

Morfologia-kurssin luentomateriaaleja

Juho Härme

8. marraskuuta 2016

Sisältö

1	Luento 18: Tapaluokka kieliopillisena kategoriana 1	2
1.1	Imperatiivin muodostus venäjässä	2
1.1.1	2. persoonan imperatiivin päätteet	3
1.1.2	Milloin mikäkin päätte?	3
1.1.3	Tarkennuksia sääntöön	4
1.2	Muita imperatiivimuotoja	5

1 Luento 18: Tapaluokka kieliopillisena kategoriana 1

- [Takaisin sivun ylälaitaan](#)
- [Lataa PDF](#)
- [Tutki luentokalvoja](#)
- [Tutki tuntitehtäviä](#)
- [Verbitehtävä Excel-muodossa](#)

Olemme keskellä kurssin toista puoliskoa (tai oikeastaan jo sen loppupuolella), ja viime viikot käsittelyn kohteena ovat olleet verbit ja niihin ilmentämät kieliopilliset kategoriat. Pääluokka- ja aika- ja aspektikategorioiden jälkeen siirrymme nyt tutkimaan *tapaluokka*- eli *modus*kategoriala (категория наклонения).

Tapaluokkakategorialla on venäjässä seuraavat arvot:

- Indikatiivi (изъявительное наклонение)
- Konditionaali (сослагательное наклонение)
- Imperatiivi (повелительное наклонение)

Koska tapaluokka on kielipillinen kategoria, kaikki verbimuodot ilmaisevat jotakin sen kolmesta arvosta – lukuun ottamatta nominaalimuotoja. Tähän asti käsiteltyjen aiheiden yhteydessä lähes kaikki tutkimamme verbitapaukset ovat olleet indikatiivitapauksia. Se onkin tavallisin modus. Siinä missä konditionaali ilmaisee ehdollisuutta (условность), ja imperatiivi käskyä (повелительность), on indikatiivin tehtävänä ilmaista suoria väitteitä ilman velvoitteen tai epävarmuuden sävyä. Indikatiivi on myös aikamuotojen suhteen laajimpikäyttöisin modus, sillä indikatiivimuotoja voidaan muodostaa niin menneen ajan, nykyhetken kuin tulevan ajan verbimuodoista. Nopea vertailu eri moduksista voidaan tehdä seuraavan simppelein esimerkin avulla (esimerkki 1 indikatiivi, esimerkki 2 konditionaali ja esimerkki 3 imperatiivi):

- (1) Я играю на гармошке
- (2) Я играл бы на гармошке
- (3) Играй на гармошке!

Indikatiivin muodostus on käyty läpi, kun pohdittiin persoona-, preteriti- ja futuuri-muotojen rakentamista. Tällä luennolla keskitytään *imperatiivin* muodostamiseen, ensi luennolla puolestaan imperatiivin käyttöön ja konditionaaliin.

1.1 Imperatiivin muodostus venäjässä

Kuten monesti aiemminkin, Ahti Nikunlassi (2002: 159–160) tarjoaa koulukielioppeja syvällisemmän mallin siihen, miten imperatiivi venäjässä muodostetaan. Muodostuksen kannalta ongelmallinen on luonnollisesti 2. persoonan infinitiivi, joten keskitytään siihen seuraavassa huolellisemmin.

1.1.1 2. persoonan imperatiivin päätteet

Ensinnäkin, voidaan erottaa kaksi päätettä 2. persoonan imperatiiville. **Ensimmäinen näistä on /И/**, kuten muodossa

(4) /смотреть/И/

Toinen on vanha tuttu nollapäätte /ø/, joka esiintyy esimerkiksi muodossa

(5) /достань/ø/.

Lisäksi, vaikkei ensi katsomalta huomaisi, nollapäätte on myös muodossa

(6) /налей/ ('kaada')

Esimerkin 6 morfologinen asu ei siis ole /нале/й/, jossa /й/ olisi imperatiivin päätte. Ennemminkin muoto on konstruoitava näin: /налеј/ø/, niin että imperatiivin päätte on /ø/. Miksi? Pohditaan tarkemmin.

Nikunlassin (2002: 159; vrt Шелякин 2006: 162) mukaan imperatiivin muodostuksen pohjana on preesensvartalo. Katsotaan esimerkkien 4, 5 ja 6 preesensvartaloita, jotka ovat:

- смотреть - смотрят - **смотрим**
- достать - достанут - **достан**
- налить - налейт - **налеј**

Jos yllä lueteltuja preesensvartaloita vertaa esimerkkeihin 4, 5 ja 6, voidaan todeta, että

1. esimerkissä 4 preesensvartaloon смотр on liitetty /и/
2. esimerkissä 5 preesensvartaloon достан on liitetty /ø/
3. esimerkissä 6 preesensvartaloon налеј on liitetty /ø/

Huomaa lisäksi, että esimerkeissä 5 ja 4 tapahtuu vartalon viimeisen konsonantin liudentuminen, joten tarkkaan ottaen muodot ovat /смотрим'и/ ja /достан'ø/ – tämän takia esimerkissä 5 myös on kirjoitusasussa pehmeä merkki. Ei siis niin, että “pehmeä merkki olisi imperatiivin päätte”, vaan niin, että imperatiivin päätte on /ø/ ja sen edellä konsonantti liudentuu. Paras todiste nollapäätteen olemassaolosta on esimerkki 6, jossa preesensvartalolle ei tapahdu mitään (/налеј/ on preesensvartalo ja imperatiivi /налеј/ø/).

1.1.2 Milloin mikäkin päätte?

Päätteet ovat siis /И/ ja /ø/, mutta kielenoppijan kannalta tärkeä kysymys on, milloin mitään päätettä pitäisi käyttää. Intuition valossa vaikuttaa selvältä, että и-päätte on yleisempi – nollapäätte siis jonkinasteinen erityistapaus.

Oleellisia asioita, joiden perusteella päätte määrittyy, ovat

1. Päättyykö preesensvartalo j-äänteeseen?
2. Missä paino on 1. persoonan ei-menneen ajan muodossa?

Katsotaan esimerkkiä 4 edellisten kriteerien perusteella. Kysymykseen 1 vastaus on kielteinen: preesensvartalo on /смотре', joten se ei pääty j-äänteeseen. Toiseen kysymykseen voidaan vastata, että paino on päätteellä: смотреЮ. **Lopputulos: /и/-pääte**.

Katsotaan nyt esimerkkiä 5. Kysymykseen 1 vastaus on jälleen kielteinen (/достан/ ei pääty j:hin). Vastaus kysymykseen 2 sen sijaan on erilainen kuin äsken. Paino ei ensimmäisen persoonan muodossa ole päätteellä vaan vartalolla: /достАну/. **Lopputulos: /ø/-pääte**.

Siirytään vielä esimerkkiin 6. Kysymykseen 1 vastaus on myönteinen (/налеј/), ja toiseen kysymykseen voidaan sanoa, että paino on vartalolla (налЕю). **Lopputulos: /ø/-pääte**.

Edellä olevat esimerkit antavat perusmallin imperatiivin eri päätteiden käytölle.

1. Jos preesensvartalo päättyy j-äänteeseen, imperatiivin pääte on nollääänne.
2. Jos paino yksikön ensimmäisen persoonan muodossa on päätteellä, imperatiivin pääte on /и/
3. Jos paino yksikön ensimmäisen persoonan muodossa on vartalolla, imperatiivin pääte on nollääänne.

Testataan esitettyä sääntöä esimerkiksi verbeillä [писать](#), [сидеть](#), [смотреть](#) ja [взять](#) (linkit Wiktionaryyn). Kaikilla näillä:

1. Preesensvartalo ei pääty j:hin
2. Yksikön 1. persoonassa paino on päätteellä
3. Imperatiivin pääte on /И/.

Toisaalta esimerkiksi [петь](#), [быть](#), [темнеть](#), [играть](#) saavat nollapäätteen, koska

1. verbeillä [петь](#), [темнеть](#), [играть](#) on preesensvartalon lopussa j
2. [быть](#)-verbillä ei ole j:tä, mutta paino 1. persoonassa vartalolla (бУду)
3. Muodot ovat siis /пој/ø/, /буд'/ø/ jne.

Huomaa, että kummankin imperatiivin päätteen edellä preesensvartalon viimeinen konsonantti liudentuu (jos ei jo valmiiksi sitä ollut). Tämän takia saamme muodot *будь* eikä *буд*, *достань* eikä *достан* jne.

1.1.3 Tarkennuksia sääntöön

Edellä esitettyä voidaan vähän tarkentaa. Ajattele verbejä [кончить](#), [прыгнуть](#) ja [чистить](#). Niissä

1. preesensvartalo (/конч/, /прыгн/, /чист/) ei pääty j:hin

2. paino on yksikön 1. persoonassa vartalolla: кОнчу, прЫгну, чИщу

Edellä esitetyn säännön perusteella tuloksena pitäisi olla nollapäätteinen imperatiivimuoto (конч, прыгн, чист). Näin ei kuitenkaan ole, vaan mainituilla verbeillä imperatiivin päätte on /И/. Tästä voidaan tehdä tarkennus edellä esitettyyn sääntöön:

- Jos paino on yksikön 1. persoonassa vartalolla **ja preesensvartalo päättyy konsonanttiyhtymään** (tässä: нч, гн, ст), imperatiivin päätte on /И/. Huomaa, että paino myös imperatiivissa pysyy tällöin vartalolla, joten muodot ovat: кОнчи, прЫгни, чИсти. (vrt. kuitenkin толкнуть - толкнУ - толкнИ).

Toinen vastaava tarkennus on, että painollisella вы- prefiksillä alkavilla verbeillä päätte on /И/ eikä nollapäätte: выХодить – выХоди, выЛезти - выЛези jne.

Kolmantena tarkennuksena mainittakoon sellaiset melko harvalukuisat verbit kuin доить ja поить, joiden imperatiivimuodot ovat /до/И/ ja /по/И/. Näillä verbeillä preesensvartalot ovat /доj/ ja /поj/, mutta silti imperatiivin päätte /И/: доИ ja поИ.

Neljäs tarkennus koskee verbejä tyyppiä *давать*, joissa muodostuksen pohjana onkin infinitiivivartalo: *давай, узнавай, вставай*.

Viides tarkennus koskee väistyvää vokaalia. Verbin /бить/ preesensvartalo on /б'j/, mutta – kuten ehkä muistat – ennen nollapäätettä väistytävä vokaali esiintyy ilmiäänteenä (”oikeana vokaalina”), joten näillä verbeillä imperatiivimuodot ovat mallia /бей/, /пей/.

Oma yksittäinen imperatiivimuotonsa on lisäksi verbillä *есть*. Šeljakin (2006: 163) toteaa myös, että kaikista (prefiksittömistä) verbeistä imperatiivia ei muodosteta ja mainitsee tässä yhteydessä verbit хотеть, видеть, мочь ja слышать.

Lisäksi tietenkin on todettava, että monikkomuodot muodostetaan kaikista edellä käsitellyistä yksikön toisen persoonan muodoista lisäämällä lisäämällä imperatiivin päätteeseen perään päätte /те/: смотрите, пейте, станьте, будьте, играйте jne.

1.2 Muita imperatiivimuotoja

Edellä käsiteltiin tarkkaan yksikön toisen persoonan imperatiivin muodostamista, koska se tapahtuu erityisten päätteiden avulla, synteettisesti. On olemassa kuitenkin myös muita imperatiivimuotoja, jotka muodostetaan *analyttisesti*, apusanoja käyttäen. Itse asiassa, kun lasketaan monikkomuodot, Šeljakin (2006: 162) toteaa, että venäjässä on peräti kuusi eri imperatiivimuotoa. Edellä niistä käsiteltiin kahta (2. persoonan yksikkö ja monikko), mutta mitä ovat loput neljä (tai paremminkin kaksi, joista kummastakin yksikkö- ja monikkomuodot)?

Ensiksi voidaan mainita kolmannen persoonan käskymuodot, jotka muodostetaan sanojen *пусть/пускай* avulla:

- (7) – Пожалуйста, не кричите, на нас смотрят. – *Пуškai смотрят*. Я – за гласность.
- (8) – Только не говори ему об этом, *пусть остаётся* в счастливом неведении.

Toiseksi omaksi käskymuodokseen voidaan erottaa käskyt, joita koskevan joukon osa pyös puhuja on (Šeljakinilla tässä termi *совместное действие*). Nämä muodostetaan

sanamuodon *давай* avulla. Siihen voidaan yhdistää joko imperfektiivisen aspektin verbi infinitiivimuodossa tai perfektiivisen aspektin verbi indikatiivimuodossa:

(9) – Разве это справедливо? *Давай делиться* по-честному.

(10) – *Давай выпьем* кофе, – предложил Мартин

Toisaalta puhujan itsensä käsittämää joukkoa voi käskää myös ilman давай-sanaa:

(11) – Ну, что ж под дождем то стоять?.. пойдем куда-нибудь, – сказал Сеня.

Myös infinitiivimuotoja voidaan käyttää käskemiseen, kuten seuraavassa Nikunlassin (2002: 199) esimerkissä:

(12) Всем студентам собраться у главного входа!

Näissä tapauksissa kyse on jyrkästä, kategorisesta kiellosta. Toisaalta infinitiivi on tavallinen käskymuoto esimerkiksi resepteissä:

(13) Готовое мясо *завернуть* в фольгу, чтобы сохранить его горячим, а кости вместе с соком со сковородки, 40 мл воды и соком устриц варить в кастрюле 20 минут, после чего *процедить* через мелкое сито, *добавить* пассерованную на масле муку, *смешать* всё венчиком и *варить* 5 минут, *положить* устрицы с шампиньонами и *греть* соус ещё несколько минут.

Nikunlassi, Ahti. 2002. *Johdatus Venäjän Kieleen Ja Sen Tutkimukseen*. Helsinki: Finn Lectura.

Шелякин, М.А. 2006. *Справочник По Русской Грамматике*. drofa.